

Josef Šuba

Vratislav Bělík a Mikulov

Přestože je Vratislav Bělík spojován především s etnografickými regiony na Vysočině, své stopy zanechal i v Mikulově a stál u počátku zájmu o lidovou kulturu nově osídleného Mikulovska.

Vratislav Bělík se narodil 20. července 1900 v Rouchovanech na Třebíčsku. Po studiích působil až do důchodu jako učitel na školách v několika městech na Vysočině a jižní Moravě.¹ Od mládí se zajímal o lidovou kulturu, prováděl řadu etnografických výzkumů, zpovídal pamětníky, sbíral a dokumentoval předměty v terénu. Jeho zájem se soustředil především na etnografický region Horácka; výrazně se podílel na rekonstrukcích krojů pro soubory na Třebíčsku a Jihlavsku. Jím shromážděný materiál zahrnuje také oblasti Moravskokrumlovsko, Třebíčsko, Náměštsko, Moravskobudějovicka, Znojemska² a částečně i Mikulovsko. Zajímaly jej výroční obyčeje, kroje, lidové umění nebo lidová architektura. Své výtvarné nadání zúročil v kraslicové tvorbě, za níž obdržel titul *Mistr lidové umělecké výroby*. Kraslicové vzory, získané terénními výzkumy na Horácku, doplnil o vlastní motivy, volně na tyto tradiční vzory navazující. Od konce čtyřicátých až do poloviny sedmdesátých let pořádal výtvarné kurzy, na nichž techniku zdobení i kraslicové vzory předával širší veřejnosti.³ Významně tak přispěl k rozšíření povědomí o horáckých kraslicích a kraslicích vůbec a vychoval si řadu následovníků.⁴

Vratislav Bělík s manželkou Ludmilou před svým domem v Husově ulici. Spolu s nimi stojí před domem Františka Prokešová zvaná Francka. (archiv Dobromily Vlčkové)

¹ JERÁBEK, Richard – BROUČEK, Stanislav (ed.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Svazek 1: Biografická část, Praha 2007, s. 23.

² Tamtéž.

³ VEČERKOVÁ, Eva: Kraslice na Moravě, Brno 2003, s. 34–35.

⁴ Za všechny lze jmenovat např. Hanu Šmíkmátorovou, nositelku titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Kraje Vysočina, která navštěvovala v roce 1973 Bělíkův „kraslířský kurz“ při jihlavském souboru Vysočan.

Vratislav Bělík jako učitel III. B na ZDŠ Pavlovská v Mikulově (1973, archiv Dobromily Vlčkové)

Vratislav Bělík se spolu s manželkou Ludmilou přistěhovali do Mikulova v roce 1964, usadili se nejprve v domku svého zetě ve Vídeňské ulici č. 50; jejich dcera Dobromila zde žila už od roku 1960. Později bydleli Bělíkovci v Husově ulici v domě č. 41. Jako důchodce Vratislav Bělík suploval za nemocné učitele na mikulovských školách ve Valtické a Pavlovské ulici a také na středním odborném učilišti, určitou dobu vypomáhal též v nedalekých Valticích. Jeho spolupráce se školami probíhala nejen na pedagogické rovině – pro školu na Valtické ulici vytvořil například originální výmalbu vestibulu. V jednom ze svých článků ji popsal: *Vybral si (malíř, tedy Vratislav Bělík) téma k oslavě mikulovského kraje s jeho typickými znaky. Vše vložil do znamení čtyř živlů: slunce, země, vody a vzduchu. Připojil ještě znamení lásky a znamení doby.* (Dnes již tato malba neexistuje a ani žádná její fotodokumentace se pravděpodobně nezachovala.) Oba manželé se také věnovali práci ve výboru místní organizace důchodců a Vratislav Bělík několik let působil jako dozor na výstavách pořádaných domem osvěty ve Štukovém sále. Dle vzpomínek pamětníků zde však nejen dozoroval, ale návštěvníkům poskytoval zasvěcený výklad o vystavovaných uměleckých dílech.

Celoživotní zájem o lidovou kulturu Vratislav Bělík zúročil v Mikulově sepsáním svých nejdůležitějších publikací. Volný čas „důchodového odpočinku“ mu umožnil pustit se do zpracování rozsáhlého materiálu sesbíraného při terénních výzkumech na jihozápadní Moravě. Ve spolupráci s Okresním kulturním střediskem Bedřicha Václavka v Třebíči vydal spisy *Vzory horáckých výšivek pro nové použití* (1979), *Vzory na horáckých kraslicích* (1981) či publikaci *O lidovém stavebnictví na Vysočině* (1983).⁵ Na Vysočinu soustavně také zajížděl a pořádal zde nejrůznější přednášky nebo výtvarné kurzy.

Nadále se věnoval i kraslicové tvorbě, do níž vedle původních horáckých motivů zapracoval také motivy z Mikulovska. Na jeho kraslicích se tak začaly objevovat nejen vrby, letící divoké husy, Pálava, vinná réva, pohárky, košťáče, vinné sklepy, ale také i mikulovské památky. Své kraslice představil na několika výstavách v městském kulturním středisku.⁶ Pokračoval rovněž v přípravě návrhů vyšívání ubrusů a vytvořil též několik textilních obrazů s dekorem ve stylu modrotisku – malba bílou barvou na modré plátno.

⁵ JEŘÁBEK – BROUČEK, c. d., s. 23.

⁶ První Bělíkovu mikulovskou výstavu uspořádalo Městské kulturní středisko Mikulov před Velikonocemi 1978. Výstava uměleckých výšivek, na níž byly k vidění i kraslice, měla vernisáž 26. března 1978.

Vratislav Bělík v Mikulově pokračoval i s dokumentací lidové kultury. Neprováděl sice už náročné výzkumy v terénu, dění kolem sebe však bedlivě pozoroval a jeho po léta získávané znalosti a zkušenosti mu napomáhaly porozumět složitým aspektům lidové kultury ve svém novém domově. Uvědomoval si, že region prošel po druhé světové válce složitou

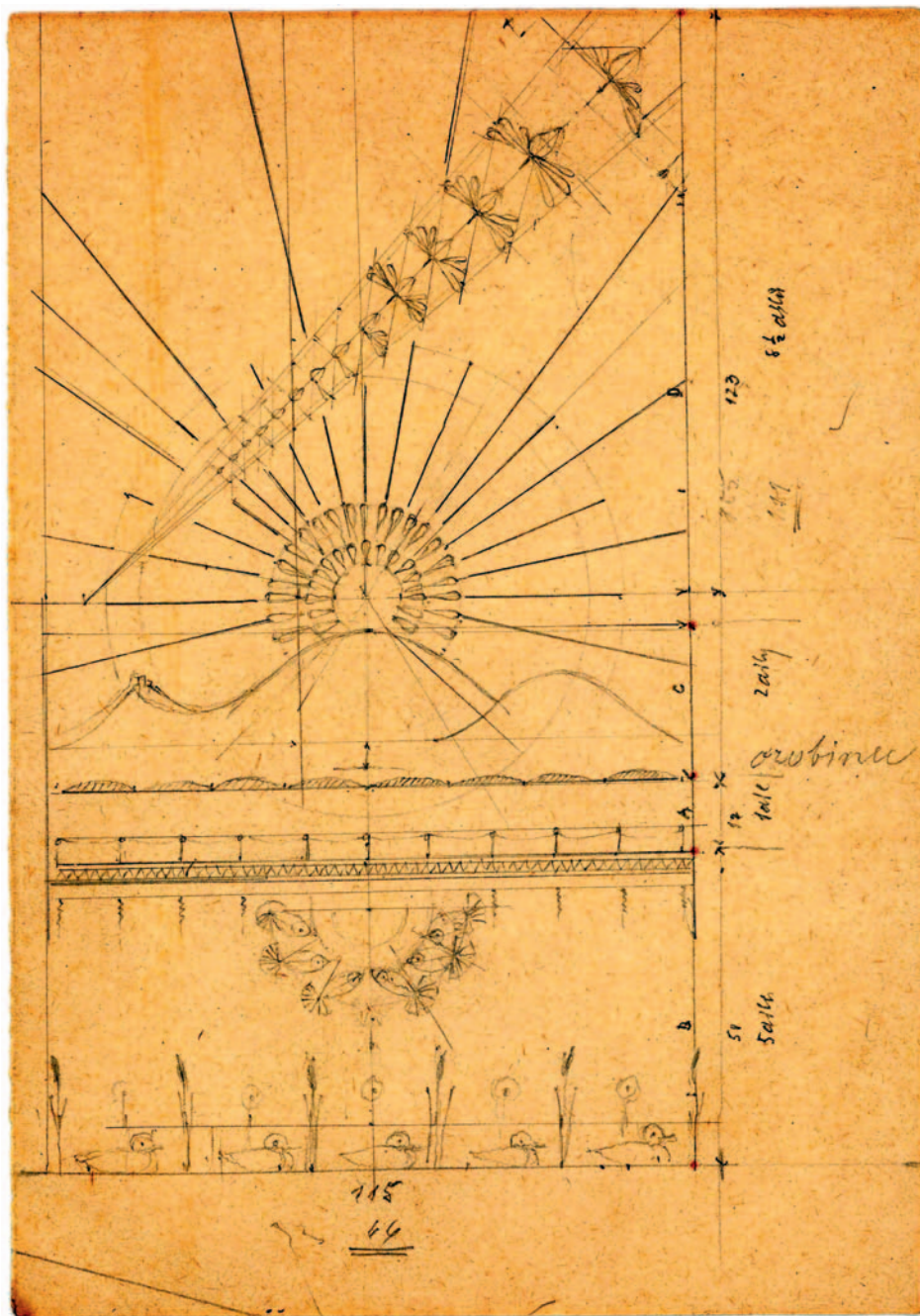

Vratislav Bělík se svým vyšívaným ubrusem (1984, archiv Dobromily Vlčkové)

Bělíkův návrh na vyšívaný ubrus s motivem východu slunce nad Pálavou (archiv Dobromily Vlčkové)

proměnou, danou především výměnou obyvatelstva. Jen stěží tedy mohl zkoumat původní obyčeje zdejšího kraje nebo sbírat tradiční kraslicové vzory. Změřil se proto na pozorování obyčejů a slavností, které si noví obyvatelé Mikulovska přinesli ze svých domovů a které zde pomalu začaly zapouštět kořeny. Zaznamenával například masopustní veselí,

velikonoční obchůzky, specifické prvky nacházel ve vinařských zvycích. Naslouchal různým nářečím nových usadlíků a rozpoznával v nich regiony, z nichž do Mikulova po válce přišli, a zajímal se také o kroje, především starých žen, podle nichž se dalo snadno určit, ke kterým etnografickým oblastem přísluší. Své znalosti lidové architektury zase uplatňoval při popisu specifík městské architektury Mikulova. Všechna svá pozorování zaznamenával a posléze prezentoval čtenářům s cílem vzbudit povědomí o současné lidové kultuře na Mikulovsku u širší veřejnosti. Vratislav Bělík však v Mikulově objevoval i nová témata, etnografy tehdy ještě příliš nereflektovaná. Zajímal se o moderní obyčeje, které již patřily ke koloritu městského života druhé poloviny 20. století, jako byly například zvyky studentů při posledním zvonění nebo třeba tehdejší odvody rekrutů na vojnu.

Na sklonku života se Vratislav Bělík přestěhoval do domova důchodců v Břeclavi, kde zemřel 17. října 1988. Pochován je na mikulovském hřbitově.

Na Vratislava Bělíka se v Mikulově nezapomnělo. Jeho rodina pečlivě opatruje početnou sbírku kraslic, již navíc rozšiřují další její příslušníci, kteří v rodinné tradici „kraslení“ pokračují. Ve městě se po Bělíkově smrti uskutečnily tři výstavy jeho prací – v roce 2000 uspořádalo Regionální muzeum v Mikulově výstavu *Kraslice Vratislava Bělíka*, jež byla připomínkou stého výročí jeho narození. O rok později se na stejném místě konala výstava *Kraslice pěti generací*, která už představila nejen Bělíkovy kraslice, ale též práci jeho potomků. (Obdobnou výstavu se stejným názvem uspořádalo Regionální muzeum v Mikulově také v roce 2019.)

Od roku 1969 publikoval Vratislav Bělík v Mikulovském zpravodaji řadu článků, přínášejících zajímavosti ze života města, ohlasy na výstavy nebo postřehy ze života obyvatel Mikulova. Mnohdy šlo o texty naučné, jindy mravokárné, někdy měly podobu veselých historek. Na následujících stranách přetiskujeme soubor krátkých Bělíkových textů z let 1969–1971, týkajících se lidové kultury Mikulovska. Některé z nich byly kromě městského zpravodaje publikovány také v časopise Malovaný kraj. Jedná se o původní texty bez redakčních úprav.

Kraslice Vratislava Bělíka s motivem mikulovského zámku (ze sbírek Regionálního muzea v Mikulově, foto Josef Šuba)

Vratislav Bělik o svých kraslicích

(Mikulovský zpravodaj 1969, č. 10, s. 6–9)

Kraslím již přes padesát let. Když jsem se seznámil s technikou zvanou „batik“, u níž se kresba provádí nahříváním kovovým plátkem a vřelým včelím voskem, začal jsem napodobovat pestré slovácké kraslice; již tehdy byly velmi oblíbeným obchodním artiklem. Jako rodák z Vysočiny zatoužil jsem po kraslicích horáckých. Ve svém prostředí však jsem se s nimi neshledával, a proto jsem začal tvořit vlastní kraslice. Bral jsem na ně ornament ze starých lidových horáckých výšivek. Prováděl jsem je v jedné, nanejvýš ve dvou barvách. Jednou však (asi v r. 1944) mne navštívil prof. Ant. Václavík z brněnské university, aby poznal mé kraslice. Nebyl s nimi spokojen, a proto se tázal po skutečných lidových výtvorech. Řekl jsem, že pestrých kraslic u nás není, ale že jsme v dětství o mrskutu dostávali malovaná vajíčka, a to jen jednou barvou. Co na nich bylo namalováno? Slunce, měsíc a hvězdy – říkalo se, že jsou malovaná „na nebe“ tj. „oblohu“, vajíčko s rybami se jmenovalo „na vodu“. Oba tyto způsoby mají tedy určitě téma. A o těch řekl prof. Václavík: „Ano, to jsou ta pravá“.

Dalším přemýšlením jsem poznal, že stromečky na kraslicích jsou symbolem země – půdy, ptáci nebo hmyz že znamenají vzduch. Tedy: slunce, země, voda, vzduch – to jsou přece živly! Shledával jsem se však i s jinými tématy: žena přede, kováři buší do kovadliny, myslivec v lese a jelen, myslivec a veverka. Poznal jsem i náměty náboženské: tři božské ctnosti, JHS, INRI, i také motivy milostné: srdce, srdce kvetoucí láskou, život má kořen v srdci, život jde dál, srdce, která se shledávají, srdce, která se našla, a různé kombinace – věnečky.

Téma, téma – na horáckých malovaných vajíčkách!

Toto poznání mne zaujalo. A tak jsem začal tvořit malovaná vajíčka v lidovém horáckém slohu s určitými tématy, čímž získala přednost před běžnými kraslicemi slováckými, které sice ve srovnání se svými předchůdci před padesáti lety vynikají stále ještě virtuózní technikou, ale jak v ornamentice, tak i ve stylizaci a barvách jsou mnohem, mnohem chudší. Téma již dávno odpadlo. Estetický půvab však si stále udržují a jsou předmětem obdivu, který je u cizinců zvláště mimořádný.

A tak jsem tvořil nová malovaná vajíčka s tématy, avšak ve snaze, abych se neprovinil na horáckém lidovém slohu. Činil jsem tak asi patnáct let. Po tom čase již se nové motivy poněkud tíž shledávaly, a proto jsem přešel na malování vajíček s tématy na oslavu Horácka, jako například:

1. Horácko jsou lány žita, nivy bramborů, lesy, řeky a rybníky.
2. Horácko jsou ovesná a lněná pole.
3. Horácko je řeka Jihlavka.
4. Ryby pozdravují východ slunce.
5. V slunečním jasu vznášej se nad žitnými lány skřivani píseň.
6. Horácko jsou stáda pasoucího se dobytka na lesních paloucích.

Kraslice na téma lid. písní, tanců a obyčejů:

7. Na ketkovské věži.
8. Kolem Sumrakova.
9. Královničky.
10. Vožení krále.
11. Vyvádění nevěsty z domu s písní *Kvílím po tobě hrdličko*.
12. Slavný nevěstin úvod – *Požehnání buď mezi ženami*.
13. Bránařky – *Vinšujem vám štěstí*. Aj, aj.

Když jsem se v r. 1964 přestěhoval z Vysočiny do Mikulova, jen velmi pozvolna jsem si zvykal na tento jihomoravský kraj s Pavlovskými vrchy a palčivým sluncem. Po čase se to mělo projevit i na mých kraslicích. Bylo třeba vyřešit některé problémy: jak např. rozlišit hladové horácké slunce od palčivého slunce pod Pálavou, čím nahradit jehličnaté lesy, nalézt nějaký místní nebo krajový originální a půvabný motiv nebo i intimitu?

I to se mně podařilo.

Nejprve mne zaujaly verše Petra Bezruče:

1. Ó, jižní Moravo, zem žárná, ty má lásko...
2. Miluji tvé žární pláně, sličný jihu Moravy.

Potom přišly na řadu verše lidových písní:

3. Vínečko, ne voda...
4. Vínečko bílé, seš od mej milé...
5. Jihomoravské slunce z košťůřů a plných pohárů.
6. Jihomoravské slunce, každý tvůj paprsek – hrozen vína!
7. Pálava, rybníky, vrby u Mušova, rezervace u Sedlece a obloha s tahem divokých husí.
8. Pozdrav z Mikulova ve čtyřech medajloncích zářících jak jihomoravské slunce. V jednom je mikulovský zámek, v druhém Sv. kopeček, v třetím větev s bohatou úrodou meruněk a ve čtvrtém samé hrozny vína.
9. Vinobraní.
10. Pozdrav z Podpálaví: sady, vinohrady a sklepy.
11. Vinaři s obrovským biblickým hroznem vína, který nesou na sochoru.
12. Věstonická Venuše je též darem mikulovského kraje.

Kraslice na téma oslavná a příležitostná.

1. Brněnské veletrhy.
2. Spartakiády.
3. Vzlet Gagarinův do vesmíru.
4. Velká Morava.
5. Kraslice jubilejní.
6. Kraslice pro Skauta-Junáka.

Zájem o moje kraslice je však jiný než o běžné tržní lidové kraslice. Prostřednictvím ministerstva získala je národopisná pracovnice Dr. Trude Weinholdtová, univ. prof. v Záp. Berlíně. Moravské muzeum v Brně je posílalo do Polska a Švýcar, ÚLUV je žádalo pro Švédsko. Soukromou cestou dostaly se do Argentiny, Rakouska, Francie a do Norimberka. Akad. malíř Emil Kotrba o nich napsal: „Jsou krásné. A pěkně jsi každé napsal. Tak to má být, všechno zákonně promyslet, prožít a stát se bytostnou součástí díla. Nedivím se úspěchu Tvých kraslic v cizině i doma u ČSAV. Zaslouhují si toho. Člověk nemusí stavět mosty a přehrady, a přece může na svém dělat tak důležitou práci stejně úrovně jako jsou mosty.“

V samém Mikulově vlastní jednu kolekci mých kraslic mikulovské muzeum, druhou ředitelství ZDŠ na Valtické ulici.

Na své kraslice bývám tázán dvěma způsoby:

1. Kolik kraslic jste již udělal?

Na tuto otázku mohu odpovědět: „Nevím. Nikdy jsem to nepočítal. Vím však, že za těch padesát let jsem zprvu namaloval 15–20 vajíček, a to vždy pro radost svým přátelům k velikonočním svátkům. Šlo to velmi pomalu. Až jsem nabyl určitých poznání přípravných i technických, šla mi práce rychleji od ruky. Potom jsem vytvořil průměrně asi 120 kraslic za sezónu. Celkem tedy asi 4 000 kraslic.“

2. Jak dlouho takové vajíčko malujete?

To je otázka, která již mne neudivuje, zvykl jsem si na ni, ale velmi často mne i pozlobí. Proč to kdo chce vědět? Chtějí snad lidé vypočítat, zač taková kraslice přijde, když počet odpracovaných hodin násobíme určitou sumou v korunách za 1 hod.? A jak za tuto práci bohatnu? Cožpak se umění honoruje jen za prošlý čas, který je třeba k vytvoření díla?

Tedy! Nejběžnější tržní vajíčko maluji a vytvářím asi 2 hod. U kraslic zakázkových a tematických ani hodiny nepočítám. Jisté však je, že tvoření nového téma zaměstnává třeba i několik dní. A ještě něco! Když kraslím, mohu si učinit jen pouhou představu, jak vajíčko dopadne, až bude docela hotové. Když pak už vajíčko vyfouknu a nahříváním vosk setru, teprve se ukáže v plné kráse.

Někdy však ta krása docela zklame. Na syrovém čistém vejci není poznat, je-li poškrábané, nebo má-li místa, na kterém zpětně chytá barva, či celé vajíčko má skořápku takového chemického složení, že na ně ani řádně barvy nepřilnou. To však se pozná, až jsem s prací docela hotov. Nezbyvá tedy nic jiného, než začít znova na jiném vejci a koupit si nový vagón trpělivosti. A nemyslete, bílá vejce jsou často velmi neposlušná a je nutno vystřídat jich i více, než se vám vydaří tak, jak si je představujete a jak se na zdařené vajíčko patří.

Zač bych musel tedy takovou kraslici počítat, kdybych sčítal jen potřebné hodiny k náležitému zdaru? A tvůrčí umělecká hodnota se necení?

Vratislav Bělík

Vernisáž výstavy kraslic Vratislava Bělíka 24. března 1978 v sále Domu osvěty Mikulov (archiv Dobromily Vlčkové)

Proč na konci masopustu chodí maškarády

(Mikulovský zpravodaj 1971, č. 2, s. 13–14)

Se zimou přicházela také tma, hlad, bída, nemoci i smrt. Od pradávna si je lidé představovali jako démonické příšery. Tehdy čarodějové (kněží) za ně přestrojeni přicházeli do příbytků. Různými projevy vyjadřovali buď hrůzu těchto démonů, nebo činili různá opatření proti jejich působení. Tyto dramatické projevy měly však svůj půvab a lidé si je oblibovali.

Křesťanství se stavělo příkře proti těmto pohanským projevům, avšak právě jejich dramatický půvab, který přinášel změnu ve všedním běhu života, byl tak mocný, že lidé těžce se zříkali takových tradic. Nahradili si tedy pohanské příšery křesťanskými světci: Barborou, Mikulášem, Matičkou a Lucií. Příchod jejich do domů byl namnoze tradičně zachován ještě za druhé světové války a mikulášská tradice trvá dodnes.

Barboře byla přiřknuta úloha jakési zdravotnice, Mikuláš přicházel jako dobroděj, Matička jako ochránkyně dětí před různými onemocněními nachlazením. Všechny tyto bytosti jsou představovány postavami světlými, bílými oproti pohanským příšerám, kdy

zimu představovala hrůzná baba, tmu černá ženská příšera s černými rozčuchanými vlasy, bídu vychrtlá koza, hlad kostnatá kobyla – klisna, smrt kostlivec – smrťička.

Marné bylo staleté církevní působení. Lid si v některých krajích stále přidával k postavám křesťanským ony pohanské nestvůry. K postavě Mikulášově se např. připojovaly všechny. Jejich vstupem do domu oživovaly se dlouhé zimní večery, když nebylo ještě kin, rozhlasu a televize. Tak ovládly tyto pradávné obyčeje temný, dlouhý zimní čas.

Ale všemu musí být konec. Blíží se jarní rovnodennost. Jaká to naděje na konec vlády zimního potvorstva! Rovnodennosti však předchází konec masopustu: ostatky, fašaňk. Církev zakazuje na dobu postu všechno veselí, radovánky, rozpustilosti a bujaré neřádstvo a prikazuje odříkání bezbožností a všelijakých lidských žádostivostí.

Tak končí i vláda zimních příšer. O ostatcích naposled táhnou s muzikou celou obcí jako tradiční maškarádi: několik bab, koza, kobyla a přidávají se ještě také ty, které časem přibýly jako metla lidí. Za doby roboty různí drábové s velkými slaměnými důtkami, páni Francové ze zámku, profousi a žandáři, avšak i maškara lichváře – žida. Nová doba přidává vždy ještě nějakou novodobou maškaru. K zvířatům přistupuje medvěd, ověšený hrachovinou, nikoliv jako příšera, nýbrž jako bytost zvěstující příchod jara. Ano, v tomto čase již se medvěd probouzí ze zimního spánku. Je vítán. Kousek hrachoviny z něho vkládaný do hnízd způsobuje prý klidné sezení slepic a husí a zdárné líhnutí mláďat.

Zima přichází s příšerami, vláda jejich potrvá až do ostatků, avšak o ostatcích konec jejich panování. Buď jsou vyháněny, nebo odcházejí s muzikou. To, jak se kdy vydaří.

Vratislav Bělík

Velikonoční pondělí v Mikulově

(Mikulovský zpravodaj 1971, č. 4, s. 19–20)

Velikonoční pondělí v Mikulově vyznačuje se půvabným obyčejem „chození s korbáčem“. Už o osmé ráno procházejí ulicemi i náměstím hloučky mladíků. Veselý rozhovor, někdy písnička i kytara nebo harmonika jsou znamením velmi dobré nálady. Některý z chlapců nese na rameni korbáč až dva metry dlouhý, upletený z šesti až osmi vrbových prutů.

Kam jdou ti chlapci?

No, přece tam, kde mají děvčata.

Přijdou do domu, popřejí pěkných svátků, vyšlahají děvčatům a ženským vůbec malými šlaháčkami. Že se to neděje v klidu, je samozřejmé. Dům je najednou plný dívčího pištění a výskotu a chlapského smíchu jinochů.

Za tu šlaháčku jsou chlapci podarováni barevným vajíčkem nebo i kraslicí, pečivem a cukrovím, též i cigaretami a tím nejhlavnějším: dlouhou, širokou a barevnou stuhou, kterou děvče uváže na korbáč. Za několik pochůzek je korbáč přímo opentlen. Je to pěkná podívaná, která půvabně působí, takže se každý za skupinami chlapců s opentleným korbáčem obrací se zalíbením.

Mládenci však jsou hoštěni ještě také vzácným darem mikulovského, vinorodého kraje a též tím, co přešlo přes oheň a co daly meruňkové a broskvové sady. Podle lidového podání neměl by být ve víně alkohol, neboť víno je něco, co rovnou dává maticka zem a ta prý nemůže dát nic špatného. Avšak to, co přes oheň přejde, peklem smrdí!

A tu jsme u druhé stránky půvabného obyčeje chození s korbáčem.

Dobrá.

Kdyby v každém domě každý mládenec vypil jen jednu decinku, pak by ve víně alkohol skoro ani nebyl, avšak po návštěvě u deseti děvčat je z té jedné decinky již celý litříček. Teď k tomu přistoupí ještě také, co přešlo přes oheň a peklem smrdí.

Není tedy divu, že potom již zpěv přestává být zpěvem a svižný krok již není chůzí. A lidé se opět obracejí za mladíky s korbáčem.

???

Uslyšíte odpověď: „Ná, to už ide jedno s druhým.“

A co se stane s gentlemi?

K jednomu ze skupiny mladíků se projevuje vždy větší důvěra. Ten pak uchová pentle jako milou vzpomínku.

Nynější obyvatelé Mikulova jsou z různých krajů Moravy, Slovácka a též i Slovenska, a proto slyšíme i jiné pojmenování: korbač, korbaš, korbaš, kocár, tatar, ale též i šlahacka a méně i žila.

Vratislav Bělík

Mikulovský národopis

(Mikulovský zpravodaj 1971, č. 7, s. 12–13)

Že není?

Jak by nebyl, když v Mikulově žije obyvatelstvo několika národností: Češi, Slováci, Bulhaři, Chorvati, Rumuni, Němci, Řekové, Maďaři a Cikáni. Z Moravy jsou zde zastoupeny všechny kmeny. Nejvíce je mor. Slováků, jsou zde též Valaši, Hanáci, Horáci a též i Slezané. Kolikerym nářečím už jen tito lidé mluví! Moravští Slováci mají „ů“ místo „ou“ a zdůrazňují „í“. Tak např. „Kupují múku a rohlííky a pijí víííno.“ Hanáci si svou širokou, avšak měkkou řečí zrovna „zpívají“ a muži mluví o sobě jako ženy, neboť říkají: „Me sme šle, me sme bele“. Horáci mluví také zešíroka, avšak řeč jejich vyznívá nějak hluboce a mají kolikero krajových změn. Ti, co pocházejí od Znojma a z kraje až po střední tok Jihlavy, vyslovují „á“ jako „ó“ nebo „oá“; tedy „kadloátka, teploáke“ ap. Obyvatelé z Tišnovska a Boskovicka zaměňují „o“ za „u“ a „u“ za „o“: „Šel z kupca ke kopcovi na kupec“, nebo „Přeluž pud kutel!“ Valaši též jako Slováci zaměňují „ou“ za „ů“, mluví však víc dutě a dávají přízvuk na předposlední slabiku: „Vlastiku, patří sa to, na ulici pípíka vystrkovat?“ A Slezané nejen že mají týž přízvuk ale oni ztratili dlouhé „á“. Zůstalo jim jen krátké „a“, ba často „a“ prodlužují na „á“: „kravá“ aj. Toto jsou ovšem jen povrchní náznaky, kterými zkušený znalec nářečí pozná, odkud kdo může být. Tedy v Mikulově je pro dialektologa tolik studijních možností. Zajímavé však je, že přes vliv různého nářečového prostředí a přes vliv školy zůstávají tato znamenitá dialektická patrna i na novém pokolení.

Zvyklosloví. – Je to počínání lidu jak v praktickém vystupování, tak i při zvláštních okolnostech. Praktický život běží jako nutná potřeba, a proto se nezdá, že by se konalo něco zvláštního. Až při porovnání se způsoby v jiných oblastech. V Mikulově se stále ještě shledáváme s drobným vinařstvím, sadařstvím a zelinářstvím, jejichž výsledky se projevují na úterních a pátečních trzích u trojičního sloupu na náměstí. Zde právě jsme u onoho národopisného dění. V jednotlivých ročních obdobích nabízí se tu ovoce, jako jsou třešně a višně, meruňky, broskve, hrozny, i zelenina domácího pěstění všeho druhu, avšak jako zvláštnost zelená paprika, velké množství rajčat a též okurky. To vše jsou přímo lahůdky pro zájezdové turisty z krajů chladnějších. V zimě pak si můžete nakoupit mleté papriky sladké i pálivé, prý čabaské, podle libosti.

Kroje. – Nářečí spíše ujde nezasvěcenému sluchu jako kraj. Podle kroje v Mikulově poznáváme, že město vévodí prodlouženému moravsko-slováckému Podluží. Kromě toho vidíme zde ženy i v krajích z okolí Kyjova a Uh. Hradiště. Objev se kraj horňácký, a dokonce i jeden kraj chorvátský. Do krajů se oblékají už jen ženy od čtyřiceti let nahoru. Jsou to však jen pracovní nebo také tzv. vycházkové šaty, avšak střihu krajového a jsou z látek, které přináší doba. A přece se ty ženy liší. Všechny sice mají široké nabírané sukně, rovné, upjaté jupky sahající jen do pasu, zástěru a šátek uvázaný pod bradou. Ženy však pocházející z Kyjova a od Hradiště mají sukně, že se jim při kleknutí nedotknou ani země, ženám Podlužačkám jdou pod kolena. Kromě toho zdobí jim je pět až dvanáct sámků, čímž sukně činí při chůzi zvláštní pohyb: fuk napravo, fuk nalevo, tak jak jdou nohy, fuk-fuk, fuk-fuk. A každá Podlužanka se sebevědomě jen-jen nese. Ve volbě látek libují si Podlužanky v károvaní, Kyjovanky v jednobarevných látkách, Hradišťanky mají rády kvítky. Nejen podle nasámkované sukně odlišíte ženy z Podluží, ale též podle jupky střižené vzadu do špičky, takže tam kryje „faldy“. I zástěru mají jinak šitou. Není nabrána do límce, zůstává rovná a zbylé růžky volně se překlání od boků. Také v uvázání šátku se nápadně odlišují.

Hlavní cíp jim sahá hluboko přes záda, víc jako těm druhým, avšak vázání pod bradu „jen na jeden suk“ vypadá nějak moc koketně. Jeden konec jde od brady k ramenu skoro vodorovně, ten druhý nese se podle tváře pěkně vzhůru. Všechny Podlužanky v Mikulově si chodí pěkně čistě a nosí se podle lidového předpisu jedna jako druhá. A přece je mezi nimi jedna velká parádnice. Je si toho jistě vědoma. Celým zjevem i nesením se je poznat, že pochází z Lanžhota. Má několikere sváteční oblečení, mnoho šátků a dvojí čizmy pěkně varhánkované. Jedny jsou již z tovární výroby, druhé jsou ty pravé s kramflíčkem pěkně okutým. Snad jsem ji viděl pokaždé jinak oblečenou. I silonový věrtušek má. V neděli pak, když má podvlečených několik spodniček, svrchní parádní oblečení a ozývá se jí okovaný kramflíček do vrzavého taktu čízem, děje se vše podle vybrané lanžhotské etikety. Jen ještě vyšívány obojek a jevila by se v nejdokonalejší krojové slávě.

Vratislav Bělík

Selské vinobraní na Mikulovsku

(Mikulovský zpravodaj 1971, č. 7, s. 8–10)

Jako žním předchází příprava, pak jsou vlastní žně a nakonec dožínky jako oslava, tak selské vinobraní mívalo své tři chody: hájení vinohradů, vlastní vinobraní a vinobraní jako oslavu za šťastně skončenou sklizeň.

Vinobraní bývalo významným údobím celé obce.

Obecní výbor v čase dozrávání hroznů nejprve vybubnováním vyhlásil hájení vinohradů. Trvalo asi čtrnáct dnů. Každý majitel vinohradu byl povinen před hájením dát vinohrad do pořádku; musel jej mít vypletý, okopaný a hráběmi urovnaný. Ode dne hájení nesměl nikdo, ani sám majitel, do vinohradů. Bedlivě je střežili a ve službě se střídali hajní čili také hotaři. Vinohradští zloději, přistižení při svém lupu, museli na obecním výboru platit pokutu.

V každém selském domě po celý čas hájení byly konány přípravy na slavné vinobraní. Přípravovalo se nádobí a kádě na sběr hroznů. Čeledíni nebo sami selští synkové leštili koňské postroje, vycídili na nich kdejaký kousek mosazného kování, připravili zvonce na chomouty a v poslední den před zahájením vinobraní ověsily ženy vozy s naloženými káděmi zelenými věnci a papírovými pentlemi.

Ráno pak řadily se vozy slavnostně ozdobené na návsí. Hospodáři v polosvátečním oblečení v modrých zástěrách „s laclem“ a sběračská chasa čekali, až se všichni sejdou. Náhle zahlaholily zvony a celý průvod se hnul k vinohradům. Nastal nejslavnější okamžik. Zvonce koní roztřáslы ovzduší, mládí se projevilo zavýsknutím, ba i píseň se ozvala.

Ve vinohradech začala vrcholně slavná práce – sběr hroznů – vlastní vinobraní. I na to řezání bylo potřeba obratných a zkušených rukou, ale i bystrého oka. Hrozny se ukládaly do puten, do kbelíků a vysypávaly se do kádí na voze. S hrozny pro trh, jako se stolním ovocem, se zacházelo opatrněji a dávalo se „extra“. Plné kádě se odvážely do vinných sklepů, kde již čekaly zase jiné ruce, aby v lisovnách (preshauzích) z nich tlačili lahodný mošt.

Živo bylo ve vinohradech, všude se trásly hlasy zvonků, a ještě živěji bylo v preshauzích, kde se nejen ochutnával čerstvý a neškodný mošt, ale hodovalo se i dobrým soustem a zapíjelo loňským vínem.

Neměli všichni vinaři stejně velký vinohrad, ale s vinobraním bývali skoro všichni stejně hotoví. Ve velkých výměrách pracovalo vždy zase více sběračů, a tak práce veskrz stejnoměrně postupovala. A když již bylo vše hotovo a zvony ve vinohradech umlkly, ve sklepech se měnil mošt v bouřlivý burčák a mladé víno, připravila si obec slavnou muziku a tanec – VINOBRANÍ.

V čele stál zvolený stárek. Nebýval to pokaždé chasník; někdy jím byl i mladý hospodář. Oslava se konala pod patronátem představeného obce a výborů. Pamatovali na ni vinohradníci již při sklizni hroznů. Každý nechával na ni několik révných prutů, plných hroznů.

Před hospodou upravit stárek s chasou taneční kolo a nad ním zelený stan právě z oněch révných prutů s hrozny. Když v neděli odpoledne procházela dědina muzika, vedená stárkem, přidávala se k ní chasa i ženatí do průvodu, který stanul pod stanem. Tam už čekali

hotaři. Starosta obce nebo některý zámožný vinař je vyzval, aby vyhlásili vinohradské paraграфy. Ten nejdůležitější hlásal, že kdyby byl někdo chycený, jak trhá hrozny ze stanu, bude zavřený a pokutou postižený. Pak stárek dal zahrát panu starostovi sólo; potom se k němu přidávaly páry vinohradníků jeden za druhým. Po tomto zavedení se již tančilo podle libovůle.

Hotaři nastoupili svou službu. Jisté je, že tak mnohému tanečníku zachtělo se vábného hroznu, visícího na dosah ruky, ani ne pro sebe samého, ale jako dárek tanečnicí. Ale běda! Jak ostříží zde bděli hotaři! A už zde byli a chmat, vedli chasníka i s tanečnicí, aby zaplatili pokutu.

Ale kam je vedli?

Vedle tanečního stanu stál velký zvon, udělaný z jakési papírové hmoty. Buď do něj vedla dvířka, nebo se pozdvíhoval lanem vedeným přes kladku. Pod zvонem zasedali výběrčí pokuty. Čím více střapců kdo utrhl, tím větší pokutu zaplatil. Držela-li již také tanečnice hrozen, musela i ona zaplatit. Bývalo někdy proto i handrkování, ale protože se vstupné neplatívalo, každý cítil touto povinností přispět k finančnímu zdaru zábavy. Tak se stávalo, že kdo neměl ještě hrozen, vlastně nepřispěl ke zdaru vinobraní. A to by byla hanba.

K peněžité pokutě však se pojívala ještě také jiná povinnost. Někdy výběrčí rozhodl, aby si např. oba zajatí dali pusu. – To však tenkrát nebylo jen tak snadné. Což chasník, ten byl hned proto, ale děvčata se stydívala. – Výběrčí tedy začali přemlouvat. Když se jim to konečně podařilo a pár byl v nejlepším, zdvihl se zvon a celé shromáždění uvidělo chvilku nejsladší. – Výběrčí si však vymýšleli i jiné věci.

A tak o vinobraní probíhaly za sebou chvíle veselé i rozpustilé při dobré náladě.

VINOBRANÍ – kolik půvabu přinášelo obyvatelům dědin pod Pálavou ve staré tradici!

Podle vyprávění paní Anežky Ondruškové, pamětnice takových vinobraní, napsal Vratislav Bělík

Skryté umělecké hodnoty v Mikulově

(Mikulovský zpravodaj 1971, č. 11, s. 17)

Turisté, návštěvníci Mikulova, bývají zaujati řadou uměleckých památek, počínajíce zámkem, hrobkou, dvěma chrámy, trojičním sloupem, malovaným domem a mnoha renesančními domy s obdivuhodnou fasádou. Jsou to díla sedmáctého století a slavných mistrů: Lengelachera, Trogera jako sochařů a malířů F. A. Maulpertsche, Pavla Trogera aj.

Nejen vnější výzdobou honosí se tak mnohé mikulovské domy, ony mají i své vnitřní kouzlo. Jsou to klenuté průjezdy a také tzv. mashauzy – vstupní síně. V těch se kdysi prodávalo – zboží se měřilo a vážilo; bralo se na míru – míra zní po německu Más, Haus je po česku dům. Máshauzy bývaly zpravidla rozsáhlé, jak dokazuje na Fučíkově náměstí dům č. 2 (dům Městské osvětové besedy), dům č. 3 (internát SZTŠ), dům na Vídeňské č. 2 s rozsáhlým máshauzem a rozsáhlým schodištěm. Národní dům na Fučíkově nám. č. 9 chlubí se překrásně klenutým průjezdem, nyní upraveným na restaurační prostor, dům č. 7 je málo přístupný, jistě však také se zajímavou průjezdní klenbou.

V některých domech však vzbudí obdiv ještě jiná zvláštnost; malá vstupní místnost – máshaus o menších rozměrech. Dům č. 8 na Fučíkově náměstí – obchod s textilem a koberci – vlastní překrásný vstupní prostor skoro řečeno s drobnoklenbou. Na ulici Alfonse Muchy prostý, nepozoruhodný dům č. 11 má vstupní halu halečku mimořádně zajímavě stavebně řešenou.

Skoro celá Vídeňská ulice má domy v přízemí klenuté z doby renesanční. Jsou to skryté perly mikulovského stavebnictví.

Upozorňuji na ně jen jakoby namátkou. Hledejte podobně, všimněte si a jistě ještě mnohé najdete!

Vratislav Bělík

Velikonoce – kraslice

(Mikulovský zpravodaj 1972, č. 3, s. 10–11)

Tyto dva pojmy patří k sobě jako ruka k ruce. Naše kraslice jako umělecký lidový projev jsou známy nejen po celém Československu, jdou jako unikátní projev i do ciziny, kde jsou velmi obdivovány.

Také v Mikulově hlásí kraslice příchod Velikonoc. V papírnictví za výkladem pozdraví vás slovácké kraslice pracované způsobem „batik“, který se provádí horkým pravým včelím voskem. Vajíčka jsou pestrá a líbivá. Již skoro 100 let přicházejí do prodeje z Moravského Slovácka. Dnes jsou již jen obchodním artiklem, a právě proto je patrné, že jsou pracovány tzv. rychlou jehlou. Jak by ne, když honorář za 1 kus bývá i menší než 3–4 Kčs.

V Mikulově však vidíme ještě jako doplňky výkladních skříní kraslice domácího původu. Tvoří je paní Vintrlíková. Vajíčko natírá na místech, kde umístí vzor nebo květy barvami žlutou, červenou, modrou nebo fialovou a také zelenou; ostatek pak natírá barvou černou. Ostrým ocelovým rydlem (zlomená břitva) nejprve vzory konturují a sestavuje v kytičkách, věnečcích a doplňuje tvary geometrickými, potom je zdůrazňuje stínováním. Máte dojem, jako by všechny květy byly vázány jemnou krajkou. Vajíčka jsou půvabná, že se na nás každé přímo usmívá.

Nemyslete však, že s tvořením kraslic je to jen udělat po vajíčku nějaké čmár-čmár a za chvíli je kraslice hotova! Především je třeba mít v představě, co a jak na vajíčko zobrazím a jak umístím, aby kresba lahodila oku. Pak se začne kresba vyrývat – rýsovat. Jde to velmi pomalu a je k tomu potřeba nesmírné trpělivosti. Nevím, jak by se stanovila časová výrobní norma? Kde však zůstane ještě umělecká hodnota? Proto věřte, že každý, kdo kupuje kraslici za cenu již jakoukoliv, dostává k tomu ještě nejméně trojnásobný dar. A tím darem je čas a láska, láska k tomuto uměleckému tvoření.

Vratislav Bělík

Poslední zvonění

(Mikulovský zpravodaj 1972, č. 7, s. 12–13)

Je to obyčej prováděný na středních školách v poslední den před nastoupením tzv. předmaturitního svatého týdne. I v Mikulově se provádí na gymnasiu a střední zemědělské technické škole nyní již jen v soukromí školních budov. Ještě před několika málo lety vycházeli studenti veselým průvodem i do města.

Celý ten obyčej má být slavnostním rozloučením poslední třídy se školou. A také tomu tak doopravdy je. Maturanti jsou vpuštěni do sborovny, nesou kytice růží a předseda třídy děkuje řediteli i všem profesorům za úsilí věnované pro zdar studií, za trpělivost a konečně i za lásku jim věnovanou jako příštím užitečným členům lidské společnosti. Projev bývá provázen také vzpomínkami na významnější chvíle, ať vážné či veselé, radostné i smutné. A tu se stává, že pak při loučení nejedna slza ukápe na obou stranách, jak u studentů, tak i u profesorů. Potom jsou podány kytice a upomínkové předměty. Tím je první část programu vyčerpána.

Druhá část je veselá, ba až bujná, i když je to loučení. Víte, co znamená pro studenta, když jednou provždy uslyší zazvonění na konci nejposlednější hodiny vůbec?

Poslední zvonění!

Maturanti vejdou do své třídy, svléknou roucho sváteční, obléknou se do ústroje legračního, zazpívají své třídě jakési rekviem a pak každý jednotlivě a jiným způsobem se loučí se vším, co mu je milé, nebo bylo nemilé. Když se jim zardá, že je té vřavy dost a že svou třídu náležitě pohřbili, vloží na znamení toho její číslo do malé rakvičky a vycházejí s ní v průvodu na chodbu školy. Vyzvánějí zvoncem, napodobují pláč a bédování a pak při návratu vstoupí do třetí třídy. Tam předají studentům svou třídu a čtou její testament. To se rozumí, že je vše předváděno vtipnou komikou. To se ovšem musí umět, a proto tím bývá pověřena nejšíkvnější hlava. Když pak se všichni rozloučí se všemi podáním ruky, jdou se loučit do ostatních nižších tříd.

Školy však mají své internáty a kuchyně mimo školní budovy, kde mají vychovatele, školníka, kuchařky a jiné zaměstnance, se kterými se maturanti také musí rozloučit. A tu nastává onen průvod městem se zvoněním, klarinetem, trubkou i také tamborem. Budí pozornost občerstva. Kdo neví, ptá se, co to znamená?

To maturanti provádějí poslední zvonění!

Mnozí pochopí projevy mladosti, a proto se usmějí žertovnému oblečení i průpovědím rozdováděnému davu.

Ale!

Je možné, aby ve vinorodém kraji se obešlo něco bez vína?

I kdyby kdo nechtěl, neustálým připíjením na rozloučenou zeslábne i ten, kdo je jinak „pevný v kramflekách“. Tak se stávalo, že žert a vtíp přecházel v neukázněnost a žertovné oblečení přešlo v nevkusnou a nevhodnou maškaru. A tak v posledních letech tento jinak vtípný a pro studenty významný průvod městem byl zakázán.

Škoda však je v Mikulově této senzace!

Nemohli by si studenti pro příště dát říci a ukáznit se?

VRB

Mikulovské odvody

(Mikulovský zpravodaj 1973, č. 11, s. 16–17)

Jak se způsob tohoto děje změnil!

Kdybychom neviděli chodit chlapce po městě s kytíčkou na klopě kabátu, ani bychom o odvodech nevěděli. – Ráno se scházejí hoši před budovou Městské osvětové besedy nebo posedávají na lavičkách před mléčnou jídelnou. Jsou celí sváteční a nemluví. Není divu! Vždyť je čeká okamžik rozhodný pro celý příští život! Stanou se z nich vojáci. A když již se to dozvědí, ozdobí se kytíčkou; kamarádi se shluknou po dvou, po třech, řeč se jim rozváže a jdou si připít na rekrutskou oslavu. A opět ticho po ulicích. Jen sem tam se ozve zanotování docela veselé písničky.

Rekruti z Dolních Dunajovic na mikulovském náměstí (archiv autora)

Tak vyzněl letos odvod městských rekrutů.

Ale jednou ráno stojí u sousoší na náměstí okrášlené a opentlené vlečky, tažené opentlenými koňmi. To přijeli rekruti z venkova. Jeden vůz tone jen v rudých pentlích. – Chlapci již vstoupili do Domu osvěty. Po ukončení odvodu i tito chlapci si připínají opentlené kytíčky. Zazpívají veselou písničku, vedou se kolem krku a jdou si připít na oslavu, že se stali vojáky.

Venkov nezapomíná na oslavné tradice odvodů. Okrášlené vozy a opentlené koně, to je na oslavu mládí, to je chloubka dědiny svým novým pokolením, zdravým pokolením. Vždyť skoro všichni chlapci se nyní stávají vojáky. Netrpí nedostatkem, všichni jsou tak statní a způsobilí, že mohou po vojensku sloužit své vlasti, svému státu.

Nebývalo však tomu tak! Z deseti rekrutů bývali odvedeni dva nebo tři. Pak se šlo k asentě po roce ještě dvakrát. Vojenští páni čekali, až chlapci zesílí. O těch naposled neodvedených se zpívala písnička:

My jsme chlapci mládí, sami vybírání,
vám tady zůstanou chromí, šmatlaví.

Neodvedení kupovali odvedeným rekrutské růže. Mívali jich kolem celého klobouku i také na prsou. Tím se měl zmírnit jaksi zármutek, že na tři léta musel šohaj sloužit na vojně mimo svůj domov. I písničkou se mírnil smutek, a hlavně se zapíjel. Však i ty rekrutské písně byly plné zármutku! – Vojna trvala tři roky, před tím se sloužilo čtyři léta, a ještě dřív sedm. Ti nejlepši z dědiny museli na vojnu. Tesknilo se po nich, vojáci tesknili po svém domově. Však to také bývala vojna! Za starého Rakouska byla nelidská, vedla se jen po německu, sloužilo se v Tyrolích, Uhrách, v Bosně a Dalmácii. A subordinace byla metlou.

Není tedy divu, že parádou, písněmi a pitím se zaháněly smutné vojenské perspektivy. To okázalost zůstává na venkově tradiční. K odvodu by se mohlo jet autobusem, ale kůň a vůz tradičně patří k vojně. Tak patří i ono zapíjení a zpěv. Ale nač dnes smutná píseň? Co jsou dvě léta vojenské služby pro letům sedmi? Jaký pak smutek po děvčeti a rodičích, když je možno se za nimi rozjet každou chvílí? V kasárnách jsou zařízení jídelny, takže se menáž nepojídá z esšálků jen lžičkou na černém vojenském kufříku. Na osvěžení mají vojáci teplé sprchy a vánoční svátky se oslavují jako v rodinném kruhu.

Execírka se jmenuje nyní cvičení a netrvá tak dlouho. Dnes je vojna školou, dnes vojna lidsky vychovává a uvědomuje v socialistickém vlastenectví a k obraně naší vlasti, je druhým naplněním života.

Tedy ten uvědomělý klid a důstojnost při odvodech je novým oslavným projevem příštího vojáka.

VRB

Josef Šuba

Vratislav Bělík and Mikulov

Teacher and ethnographer Vratislav Bělík is usually associated mainly with the ethnographic areas of Horácko and Podhorácko. In 1964, however, he moved to Mikulov and in his ethnographic observations he also focused on the life of this town. He published his observations in the Mikulovský zpravodaj newsletter and thus stood at the beginning of interest in folk culture of the newly resettled Mikulov region. This article presents a collection of short ethnographic texts published by Bělík in the town newsletter in 1969–1973.